

SZŐCS GÉZA (1953)

A hetvenes években indult költők közül Szőcs Géza képviseli leginkább következetesen, a legnagyobb visszhangot keltve, a hagyományokkal gyökeresen szakító radikális költészetet. Huszonhat esztendőskorára már három verseskötete jelent meg (*Te mentél át a vízen?* 1976; *A kilátótorony és környéke*, 1977; *Párbaj avagy a huszonharmadik hóhullás*, 1979), s a hetvenes évek második felében az *Echinox* magyar oldalát — majd egy évig az *Igazság Fellegvár* című rovatát szerkesztve a fiatal költészet meghatározó szervező-szerkesztő egyéniségévé is vált. Kihívó egyéniség, konvencióktól idegenkedő, ám rendkívül gazdag költői és folklór-hagyományt merészen asszimiláló, groteszk, ironikus parafrázisokkal megidéző költő. Már az 1974-es *Varázslataink* című antológiában, majd még erőteljesebben sorra megjelenő önálló köteteiben szembetűnt bravúros könnyedsége, virtuóz szakmai tudása, parafrázisteremtő játékosága, költői képeinek szemléletessége és szürrealisztikus látomásossága, játékosága. Káprázatos ötletei olyan költői világot teremtenek, amelyeknek önállóak a törvényei, amelyekben minden megtörténhet, olykor a képtelen ötletek sorjázása alkot bizarrrá a versvilágot. Mintha mitikus vagy mesei világban járnánk, olyan ez a költészet, de a hagyományos mitikus és mesei attitűdnek nyoma sincs, jellegzetesen posztmodern költő kreatív játékaik ezek a versek. Semmi különbséget nem tesz a valóságosnak látszó elemek és a képzelet kihívó játékaik között, igazi terepe a teremtett valóságból és varázslatból kevert színes világ, melynek egységességére néhány gyakran ismétlődő motívum, mozgásképzet és tárgyi elem is nyomatékkal figyelmeztet. Pályakezdő kötetében maga a varázslat a fontos, különösebb eszmei vagy etikai, gondolati értékeket közvetlenül nem mutat ez a költészet, könnyedén és szabadon önmagáért való. *A kilátótorony és környéke*, valamint a *Párbaj*

avagy a huszonharmadik hóhullás kötetekben a szabadon váltogatott idősíkokon, nézőpontokon, történelmi dimenziókon, a sokféle, olykor már-már követhetetlenül könnyed játékon lépten-nyomon átút a költői személyiség gazdag értéktartománya: érzelmi gyöngédsége, élesen villanó gondolati ereje, nagy kultúrája és etikai érzékenysége. Posztmodern ihletésű lírája számtalan alakváltozatban villószik, különféle montázsok, kották, idézetek, stílusvariációk rendeződnek benne nagyobb egységekké. Különleges, lebegő költői világot teremt, melyben a vizionárius elemek reflexiókkal, éles váltásokkal és a köznapiságot hangsúlyozó közvetlenséggel váltakoznak egy-egy versen belül is. Ez a megfoghatatlannak látszó lebegés, töredékesség gyakran a versbe emelt szemléleti elemek sokféleségéből származik. Szócs Géza költői törekvése a posztmodern áramába kapcsolódik azáltal is, hogy a verseiben megmutatkozó költői személyiség szinte határtalanná tágított, protheuszi, állandóan alakját, formáját változtató jellegű. Az is jellegzetesen posztmodern vonása, hogy versei sok irányban nyitottak, a hagyományos egységes művészi átformáltságot, gondolati, indulati vagy hangulati egységet, szervezetséget elveti. Szándékosan ellensúlyozza a komoly gondolati, érzelmi elemeket ötletszerű, más irányba mutató képekkel, főként játékosan groteszk és ironikus elemekkel. Ez a lebegés, nyitottság nagy költői lehetőségeket ad a remek fantáziájú, bravúros ritmikai és képteremtő erővel rendelkező költőnek. Költői személyiségének integritását is megvédi, bár túlságosan fel is oldódik ebben a nagy nyitottságban, sokféle lehetőséget villant meg, de nem kíséri meg ezek katartikus hierarchizálását. Versvilágában a maga belső bizonyosságát, belső rendjét a versrészletek mutatják, egy-egy eleven gondolatpárhuzam, vagy a vízió és reflexió egységének ragyogó pillanatai. Költészetének leginkább szembetűnő vonása a szabadsága, s az, hogy ehhez a szabadsághoz van elegendő teremőereje, „az álombeli ébrenlét, a mesebeli és az időben való előre-vissza ereszkedés képességével megvalósította létező és lehetséges egyidejűségét” (Csapody Miklós). Egyik fő eleme a játék, melynek révén verszenéje és képvilága, versformái és rímszerkezetei az ámulat és az irónia, a mélység és a könnyűség összetéveszthetetlenül egyéni változatait teremtik meg. Játéka nagyon sok versében a személyiség szabadságának terepe, sokszor súlyos eszmék hordozója.

[Erdélyi Magyar Adatbank]

Kérdések a XXVI. század költőjéhez

Huszonhatodik századbeli hazám költője, akik ezt, amit mondok
csak mint nyelvemléket fogjátok olvasni, ha fogjátok
látszunk-e nektek, láttok-e tisztán? vagy ezt a kort is
füstfüggöny-cafatok takarják majd el, dörgésrétegek
akna lába fölrufta homoktölcsér, ejtőernyősök
szakadt, égett rongyai, mint támolygó, nyomorék selyem-
sárkányok az égen
bombavető földre süppedő csigaházai, mint mérhetetlen
csizmaszárak
és mindemögül ki-kihallszik, ki-kilátszik az ének —
néhányan, több szólamban, énekelünk.

És a tenger tragikus temetése, és a
nyolc méter magas, életbe vágó darvak, akik őrt állanak
a parton
és a fennsík, ahol a roncs betört reflektoraiban
fehér rablódarazsak és esővíz
és lehet, hogy nyakigláb akasztófák sora a Sétatér mentén
vagy egyszerűen a lámpavasakon himbálóznak majd, körte gyanánt
a város vezetői, meg a fegyveres ellenállók; és lehet,
szögesdrótok a színház udvarán és barikádok a Malom utcában
mialatt köröztény-falragaszokat göngyölget a szél
és a vaspofontól szétloccsant Belvedere szálloda romjai —
mert szitakötő-fejét arcához nyomja, közelről
városunk szemébe bámul a pusztulás.
De nem pusztul el a város, akárhogy is!

Ezt a földet, ezt a megviselt országot
akárhány idegen talp tapossa is
akárhány idegen mancs tépázza is
dobálják akárhány halottal
ismét a kutakat tele
ha lehetetlen lesz is megint a források

föle hajlnod, mert a vízből
nem a te arcod néz vissza rád — és az ekével felforgatott
temetők
és a lovasszobrok melléig érő tűzvész — így is, úgy is
elkotródnak az országrontók
és akkor megint az országépítők
akkor megint ez a szívós emberfajta
ezek az emberek, akik itt a Szamos mellett is
olyan hosszú ideje
de milyen hosszú ideje

ezek!

A költő képzeletét érezhetően a fogyatkozás, veszélyeztetettség érzése indítja a jövő vizsgálatára, a tűnődésre. A jövőképet azonban az emberiség emberek okozta katasztrófáinak képeiből vizionálja. A múlt így válik jövőlátomássá. A költészetbe vetett, közvetlenül ki sem mondott hit szólal meg abban, hogy még eme pusztítás sem tudja teljesen elfedni az éneklő költőket, bár a verskezdet „nyelvemlék” kifejezését asszociálja itt a „néhányan, több szólamban” szétesettség-sugallata. Erős pusztítás-pusztulásvízióval áll itt szemben a költészet cselekvése. A vers második tömbje a pusztításvíziót még közvetlenebb erővel fejezi ki, álomszerű elemek és valóságos pusztítás, erőszak által okozott szenvedés, gyilkolás képei és képzetei sorakoznak, Kolozsvár szétdőlt képe bontakozik ki a vízióban. A két első rész fő sugallatát foglalja össze az összegezően elkülönülő két sor. Majd egy újabb elkülönülő sor mintha a költők énekét erősítené föl, a pusztítás tagadását, ellenzését. Ez a felkiáltás olyan, mintha a költő az elképzelt negatív jövőtől megriadva és eliszonyodva venné védelmébe a várost, melyben az emberi szellem teremtette értékek sokasága van veszélyben. Felkiált, de tiltakozását patetikusként is érzi talán, s hétköznapi kifejezéssel „akárhogy is” szinte az elemi egyszerűségű életakarát megnyilvánulását fejezi ki.

A vers harmadik nagyobb tömbje a múltat és a rémlátomásként megjelenő jövőt egymásba vetítve sugallja a reményt. A történelemben a barbár pusztítások után mindig újra kezdték az építést, a rend-

teremtést. Ez a történelmi tudat — a negatív vízió ellenére — bizodalmat formál a jövőt illetően — legalábbis a közösség vonatkozásában, s a vers az „országépítők”, az életérdekűen cselekvő emberek fel-emelésével zárul. Az „országépítők” talán utalás is Szent Istvánra, Kós Károly *Országépítő* című regényének hőisére, s magára az országépítő íróra is. Ez az allúzió is fölerősíti a cselekvő, építő, javító szándékú emberbe vetett hit kifejezését. Szöcs Géza leginkább hagyományos versei közül való ez a mű, de maga a költői magatartás, s a nyitott, félig mondott mondatok, a képzetek közötti nagy távolságok ebben is jelzik a költői kifejezésmód újdonságát. A *Kérdések a XXVI. század költőjéhez* Szöcs Gézának azt a törekvését, belső eltökéltségét is egyértelműen kifejezi — depoetizáló elemei révén is! —, hogy a költő eltökélt harcosa a méltó emberi létezésnek. Más verseiben több játékos elemmel, nagyon gyakran átvétítéssel, epikus részletekkel, idézésekkel, parafrázisokkal szólal meg ez a magatartás. A nyolcvanas évek elejére a Szöcs Géza és társai által művelt avantgárd fogantatású, kísérletező, posztmodern vagy aleatorikus költészet is éppoly veszedelmesnek bizonyult Romániában, mint a Sütő András, Kányádi Sándor, Király László, Farkas Árpád és mások közvetlenebbül politikai tartalmakat is hordozó művészete. Szétszóródott az alig szerveződő fiatal irodalom is. Maga Szöcs Géza etikai okokból nyíltan szembeszegült a romániai diktatúrával, s 1981-től az *Ellenpontok* című szamizdat kiadvány egyik szerkesztőjeként nyílt politikai ellenállást tanúsított. 1982 őszétől kezdve súlyos zaklatásokat szenvedett a román rendőrségtől, állandó házkutatások, kihallgatások, bántalmazások szenvedő alanyává lett, miközben töretlenül szervezte a nemzetiségi és általános emberi jogok elszánt képviselőjeként az ellenzékot, s írta a különféle nemzetközi emberjogi szervezetekhez folyamodványait az emberi normák romániai megsértéséről, a nemzetiségi magyarság helyzetéről. Szemléletét nyilván tágította, magatartását bátorította nyugat-európai tartózkodása is: 1979—1980-ban Sütő András Herder-ösztöndíjával egy évet töltött Bécsben, majd a következő évben egy nyugat-berlini egyetem meghívására utazott Németországba. A nyolcvanas évek első felében nemcsak rendíthetetlen ellenzéki bátorságáról tett tanúságot, hanem a költészetében is újabb bravúros metamorfózist hozott létre: úgy emelte költészetébe a borzalmas romá-

niai politikai élményeit, a kihallgatásokat, megveretést, letartóztatást, s általában a közvetlen politikai tapasztalatait és véleményét, hogy kitűnő képességei, az ironikus látásmód, az eleven képi erő, a groteszk játék e politikai szféra megsemmisítésének a költői eszközeiként gazdagabb funkcióval szólaltak meg. A tragikum és a szarkasztikus ítélet nagy emberi és költői erőt mozgósított benne. A nyolcvanas években Romániában már nem jelenhettek meg kötetei, 1985-ben maga is távozni kényszerült Romániából, s csak 1990 márciusában tért vissza újra. Magyarországon jelent meg összegyűjtött verseinek kötete (*A szélnék eresztett bábu*, 1986), s új verseskötete is (*A sirálybőr cipő*, 1989), valamint drámakötete, Amerikában pedig a Hungarian Human Rights Foundation kiadásában *Az uniformis látogatása* címmel verseket, műfordításokat és politikai írásokat tartalmazó kötete 1986-ban.

Újabb verseinek egy része közvetlen politizálás: a házkutatók dalától a verőember-haikuig, börtönverstől „az operatív csoport” jelentőség, kommentárok, versprózák, a „kompromittálás” variációi és egyebek adnak az irónia erejével átvilágított helyzetképet a nyolcvanas évek romániai helyzetéről, s konkrétan Szócs Géza helyzetéről, szenvedéseiről, üldöztetéseiről. Emelkedett szellemiség, erkölcsi erő, bravúros költői teremtőkészség, parafrázáló és idéző ötletesség vesz diadalt a teljes kiszolgáltatottságon a *Születésnapomra* című kompozíciójában. A vers lábjegyzete megmagyarázza az *Indián szavak a rádióban* című, indián—erdélyi magyar sorspárhuzamot valló versének háttérét, élményi alapját. Máskor az „önmagával azonos” vers lenyűgöző és kegyetlen játékossága hordoz egyértelmű politikai és erkölcsi sugallatot.

Konkrét vers az afrikai lópestisről

egyszer az északi féltekén
találkozott a nőm s a kém

de mire jó mindenben szimbólumot keresni
például ha most felkiáltanék:

afrikai lópestis!

sem átvitt értelem nem volna ebben

és rejtett mondanivaló sem

de hogyan is lehetne hiszen ez a kór forróégövi betegség
errefelé romániában ismeretlen
és különben sem támadja meg az embert csak a lovakat
mégpedig

a beteg állat fejét lógatva álmosan közömbösen

a hátát púposítva áll

s mert a feje feltűnően nagy

a betegségnek ezt a válfaját úgy nevezik

hogy dagadtfejűség

nincs tehát szó itt másról másegyébről

csak arról, hogy éppen ültem üldögéltem

és egyszercsak folyton eszembejutott a rémkirály

akarom mondani az afrikai lópestis

kizárólag csak a konkrét lópestis

a fertőzött lovak nyelve szederjessé válik

s valami rettentő nehéz légzés kínozza őket

és ismertem valakit aki eljutott az újvilágba

kolumbusszal

meg különbusszal

meg így meg úgy: és NEM új világ várta

csak afrikai lópestis

s e vers szerkezete nem olyan mint a szendvicse

és hiányoznak belőle a jelentés mögöttes sípjai

és a szederjes metaforák és a túracipők

s mint gyermekét egy gondos német

vitte a víz a halott kémet

és afrikai lópestis
Afrikai Lópestis
vitte a víz a halott kémet.

A vershez lábjegyzet is tartozik: „Az idézet és az egyéb adatok forrása: dr. Romváry József cikke, »Az afrikai lópestis«, Élet és Tudomány, 1980/41.” Szócs Géának és Echinox-beli társainak már a hetvenes években az volt a törekvése, hogy kilépjenek a zárt romániai társadalom által fölöttébb szűkre szabott költői lehetőségek közül: „Nyitni vertikálisan és időben — tehát visszanyúlni a tabusított, elszüllyesztett hajdani értékekhez —, és nyitni horizontálisan és térben — azaz tájékozódni a kortárs nyugati irodalmi, filozófiai és művészeti áramlatok felé.” Verskötetébe is fölvelt *Mi a vers?* című rendhagyó esszéjében még a hetvenes években nagy kedvvel idézte az ösnyelvnek azt a jellegzetességét, hogy „a szó még azonos önmagával: a képpel, melyet megjelöl, közvetlenül, minden hasonlatszerűség, átvitel nélkül”. A költői kép legfontosabb törvényét az analógiában jelölte meg. Ugyanott beszél arról is, hogy a nyelv az idők folyamán szegényedett, a költői tettek kell újra szuggesztív erejével visszaadnia a szó energiáját. Szócs Géza a maga költői gyakorlatában a szavak energiafeltöltését valóban változatos módokon végzi, az ösnyelv képönazonosságára éppúgy épít, mint — egyébként az ősi kultúrákat előszeretettel felfedező — avantgárd kísérletekre. A konkrét költészet például a hagyományos nyelvi összefüggésektől, szintaktikai kapcsolatoktól elszakadva, magából a konkrét nyelvi anyagból teremt olyan művet, szöveget, melyben a pusztán nyelvi struktúrának van alapvető funkciója, s nem a jelentésnek. Nem törekszik tartalmi világosságra, körülhatárolhatóságra, szembenáll a hagyományos élményköltészet szimbólumokkal, képes beszéddel, átvitt jelentéstartalmakkal dolgozó módszerével. Magára a nyelvre koncentrál, sokszor úgy, mint az „értelmetlen”, de hatásos gyermekversek, különösen nagy szerepet juttat a játékos ötleteknek, a képzelet szabadságának.

A *Konkrét vers az afrikai lópestisről* Szócs Géza posztmodern költészetének egyik mintadarabjaként kezelhető: játékoság, mély tragikum, idegen szövegek egyéni felhasználása, erős szuggesztivitás és szinte megfoghatatlan, elemezhetetlen aleatorikusság, változékony-

ság, lebegés és bő irónia, groteszk hatások jellemzik. Az is jellegzetes posztmodern vonás, hogy magáról a költészetéről is bőséggel elmélkedik magán a szövegen belül, s hogy hangsúlyosan tagadja azt, amit a szöveg üzeneteként mégiscsak sugall: hogy értelmezzük magát a szöveget. Bizarr, epikus dikcióval indít, mintha elbeszélést, mesét kezdene, de a rím az első két sorban ennek komolyságát abszurdoid módon visszavonja. Már a helymegjelölés („az északi féltekén”) is meseien frivol, a „nőm s a kém” különös, váratlan és kancsal összevilantása is az. A további rész szétüti a megindított elbeszélést, ellentétes kötőszóval („de”) folytatódik, hogy a nyitánnyal szemben állít majd valamit, de kiderül, hogy az ellentétes kötőszó itt főként előre mutat, egy teljesen új egységet, egészen más képzetkört vezet be, s más versidőt is, más beszédmódot (a múlt helyett a jelent, a kijelentő mód helyett a feltételeset). Erőteljesen, dőlt betűs szedéssel, az írásképpel is kiemelve dob a szövegbe egy fogalmat („*afrikai lópestis*”), s azt részletezi, hogy ne próbáljuk ezt „átvitt értelem”-mel felruházni, ne keressünk benne „rejtett mondanivaló”-t. Merő irónia ez, hiszen az olvasó egy ilyen váratlan és különleges fogalmat a versben mindig jelképnek tekint, legalábbis a hagyományos versértés szabályai szerint. Itt a túlhangsúlyozott tagadás játszik az olvasóval, hiszen a magyarázkodással óhatatlanul arra ösztönöz, hogy az afrikai lópestis „konkrét” — szakszövegből idézett — fogalmát ne tekintsük csak szakszövegnek, hiszen a költő — valamilyen rejtett okból — mégiscsak ezt idézi. Erősen folytatja ezt a játékot, mégis felvillantja a képes beszéd hagyományos értelmét („folyton eszembe jutott a rémkirály”). Úgy mondja ezt, mintha tévesztés lett volna, de ezt az elszólást utána már hiába cáfolja, a magyarázkodó nyelvi séma („akarom mondani az afrikai lópestis / kizárólag csak konkrétan a lópestis”) épp azt a gyanút erősíti az olvasóban, hogy az afrikai lópestis azonos a rémkirállyal. A depoetizáló, magyarázkodó formula ugyanis az elszólás félelemből, meggondolásból való visszavonásának iróniáját is hordozza itt. A visszavonás sohasem tud érvényre jutni teljesen: a visszavonás és az új állítás épp a két fogalom közti aleatorikus, egymásba áttűnő, lebegő játékosságot teremti meg, mely végső soron erősíti — különösen az afrikai lópestis szakszerű leírásával, borzalmasságának szuggesztív részletezésével — az azonosítást. Ezt nyomatékosítja az a részlete-

zés is, mely animizáció — állati minőséggel embert jellemző — stilisztikai eszköznek minősíthető.

Ezután a kapcsolatos kötőszóval („és”) továbblendített szöveg az afrikai lópestis totális uralmát jelzi, aki egyszer találkozott vele, nem tud szabadulni tőle. A „kolumbusszal meg különbusszal” — bravúros: félig kancsal, félig önrímes ironiája — a minden módon szabadulni akaró személyiség erőlködésének hiábavalóságát készíti elő, szinte mesei logika szerint: a rém elől menekült mindenütt a rém várja. Az olvasó tehát akaratlanul behelyettesíti a versben az afrikai lópestist a romániai rémkirállyal, akaratlanul is értelmez, fogalmilag is megérteni akar. A vers hagyományos értelmezését, „lefordítását” azonban újabb szarkasztikus poétikai fejtegetés semmisíti meg. Ez az értelmezés, ez a metaforikus költészetre érvényes magyarázat szarkasztikus jelzöt kap itt, ugyanazt, mint az afrikai lópestis által fertőzött lovak nyelve („szederjes”). Majd a zárósorok ölelkező önrímes ismétlése a versszöveg szuggesztív alapképeit hozza újra, mintegy magyarázat-képpen is: az igazi értelmezés tehát maga az értelmezhetetlen kép, az önmagával azonos kép. Ez az ismétlés azonban a versszöveg szigorú motivikus szerkesztettségét is sejteni engedi, hiszen a zárósorok a nyitóképekre ütnek vissza, részben azok variánsai, miként a nyitány utáni poétikai „lecke” ismétlődött erősebb kifejezésekkel a zárlat előtt. Mégis, a variációs ismétlés (hogyan itt már „vitte a víz a halott kémet”) váratlanul újabb értelmezési kényszert is bekapcsol, de mindenféle eligazító „valóságvonatkozás” nélkül, csupán az aleatorikusságot fokozva. A szöveg a többszörösen kifejtett értelmezésellenességet a fő motívum önrímes ismétlésével — mely határozottan visszaüt a versközépi önrímes „konkrét” lópestis-ismétlésére —, valamint a nagybetűs írásképpel újra nyomatékosítja, hiszen ezzel azt hangsúlyozza, hogy a vers nem akar mást jelenteni, csupán azt, hogy Afrikai Lópestis. Persze ez már a képi erő szuggesztivitása révén nagyerejű elutasítása is magának a megnevezett „afrikai lópestis”-nek.